ОБ'ЄКТИВНА АКСІОЛОГІЧНА СИСТЕМА ТА ЇЇ ПРЯМА І НЕПРЯМА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ: ЛАРЕНЦ VS АЛЕКСІ

УДК 340.12
DOI https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2024-8.07

ОЛЕКСАНДР НАСТАСІЙЧУК
аспірант кафедри теорії права та прав людини
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича, Україна
nastasiichuk.oleksandr@chnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4995-1312

Анотація. У статті йдеться про дві можливі інтерпретації поняття «об'єктивний ціннісний порядок» (objektive Wertordnung), яке ввів у 1958 р. німецький Конституційний суд у так званому Лют-присуді (Lüth-Urteil), причому оригінальне поняття нами узагальнюється до поняття «об'єктивна аксіологічна система». Пряма аксіологічна інтерпретація репрезентується при цьому Карлом Ларенцом, а непряма деонтологічна інтерпретація – Робертом Алексі.

Мета статті – показати в протиставленні підходів К. Ларенца і Р. Алексі переваги деонтологічної інтерпретації об'єктивної аксіологічної системи перед аксіологічною інтерпретацією. Для досягнення такої мети розглядаються три питання: 1) що собою являє Лют-рішення; 2) як воно інтерпретується в юриспруденції оцінок К. Ларенца і в теорії принципів Р. Алексі; 3) в чому деонтологічна інтерпретація Лют-рішення переважає аксіологічну.

В основній частині показано, що об'єктивна аксіологічна система норм являє собою евалюативне доповнення до аналітичної системи норм, причому це доповнення може мати як пряму, так і непряму інтерпретацію. Далі пряма інтерпретація зводиться до юриспруденції оцінок К. Ларенца, а непряма – до теорії принципів як велінь оптимізації Р. Алексі. Наприкінці продемонстровано, що підхід останнього автора має принаймні дві важливі переваги.

У підсумку констатовано, що такі поняття, як: «об'єктивний ціннісний порядок»/«об'єктивна аксіологічна система», з одного боку, і система принципів як велінь оптимізації – з іншого, є функціонально тотожними поняттями, оскільки вони (відповідно прямо чи непрямо) доповнюють аналітичну систему позитивного права такими нормативними елементами, як цінності (критерії оцінювання, оцінки) і/або принципи.

Деонтологічна інтерпретація об'єктивної аксіологічної системи має принаймні дві такі переваги: по-перше, загалом формується єдина і однорідна система норм (нормативно-аналітична система), яка складається із правил як дефінітивних велінь і принципів як велінь оптимізації, по-друге, запропонована Р. Алексі деонтологічна інтерпретація спрямована на формування у підсумку правила, яке може бути застосоване у формі субсумції, тоді як юриспруденція оцінок К. Ларенца таку можливість заперечує і пропонує вирішення (теорія типів, конкретно-загальне поняття, зважування благ тощо), які є менш очевидними і набагато складнішими, ніж теорія застосування (зважування) принципів.

Ключові слова: Лют-рішення, К. Ларенц, Р. Алексі, юриспруденція оцінок, теорія принципів, веління оптимізації, теорія норм, субсумція і зважування, юридична методологія.

OBJECTIVE AXIOLOGICAL SYSTEM AND INDIRECT ITERPRETATION: LARENZ vs ALEXY

UDC 340.12
DOI https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2024-8.07

OLEKSANDR NASTASIICHUK
Postgraduate of the Department of Theory of Law and Human Rights
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine
nastasiichuk.oleksandr@chnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4995-1312

Abstract. The article under study deals with the two possible interpretations of the notion "objective order of values" (objektive Wertordnung), which was introduced in 1958 by the German Constitutional Court in the so-called "Lüth Decisions". It is important that this notion has been generalized in the article as the concept "objective axiological system". Direct axiological interpretation is represented by Karl Larenz, whereas indirect deontological interpretation – by Robert Alexy.

The purpose of the article is to show, by contrasting the approaches of K. Larenz and R. Alexy, the advantages of deontological interpretation of objective axiological system over axiological interpretation. In order to achieve this goal, the article regards three issues: 1) what is the Lüth Decisions, 2) how is this concept interpreted in the jurisprudence of values by K. Larenz and in the theory of principles by R. Alexy, 3) in what ways does the deontological interpretation of the Lüth Decisions prevail over the axiological one.

In its principal part, the article suggests that objective axiological system of norms is an evolutionary complement to the analytical system of norms, and this complement can have both direct and indirect interpretations. Further on, direct interpretation is reduced to the jurisprudence of values by K. Larenz, while indirect interpretation – to the theory of principles as optimization requirements by R. Alexy. Eventually, the article proves that the latter theory has at least two important advantages.

In conclusion, the article claims that such concepts as "objective order of values"/"objective axiological system", on the one hand, and the system of principles as optimization requirements, on the other hand, are functionally identical, since they (directly or indirectly respectively) supplement the analytical system of positive law with such normative elements as values (evaluation criteria, assessment) and/or principles.

Deontological interpretation of objective axiological system has at least two advantages. First, it generally forms a single and homogeneous system of norms (normative-analytical system), which consists of rules as definitional requirements and principles as optimization requirements. Second, deontological interpretation, proposed by R. Alexy, aims at forming a rule that can be eventually applied in the form of a subsumption, whereas K. Larenz's jurisprudence of values denies this possibility and offers decisions (theory of types, the concept of specific and general, weighing of values, etc.) that are less obvious and much more complex than the theory of applying (weighing) principles.

Key words: Lüth Decisions, K. Larenz, R. Alexy, jurisprudence of values, theory of principles, optimization requirements, theory of norms, subsumption and weighing, juridical methodology.

У 1958 р. німецький Конституційний суд ухвалив так званий Лют-присуд (Lüth-Urteil, BVerfGE 7, 198) (далі – Лют-рішення), в якому вводиться поняття «об'єктивний ціннісний порядок» (objektive Wertordnung), яке можна узагальнити з метою універсального використання до поняття «об'єктивна аксіологічна система» як складник правової системи. Об'єктивна аксіологічна система може мати пряму – аксіологічну – інтерпретацію, а також низку непрямих інтерпретацій, серед яких особливе значення нині має деонтологічна інтерпретація. В історії юридичної методології «юриспруденція оцінок» (Wertungsjurisprudenz) Карла Ларенца (Karl Larenz, 1903–1993) [1; 2] може репрезентувати перший підхід до розуміння відносного нововведення конституційного суду, а теорія принципів Роберта Алексі (Robert Alexy, нар. у 1945 р.) – другий. Два способи сучасного розв'язання відомої ще римським юристам проблеми про відношення писаного і неписаного права можуть зацікавити й українських юристів, а тому їхній розгляд становить *актуальну тему* для дослідження.

Проблеми, які загалом становлять предмет цієї статті, досліджували в Україні такі автори, як: С.І. Максимов, Н.А. Гураленко, В.Г. Савчук, О.Г. Степенюк та ін., проте питання про контроверсійні способи інтерпретації Лют-рішення залишається відкритим.

Мета статті – показати в протиставленні підходів К. Ларенца і Р. Алексі переваги деонтологічної інтерпретації об'єктивної аксіологічної системи перед аксіологічною інтерпретацією. Для досягнення такої мети нижче розглядаються три питання: 1) що собою являє Лют-рішення, 2) як воно інтерпретується в юриспруденції оцінок К. Ларенца і в теорії принципів Р. Алексі, 3) в чому деонтологічна інтерпретація Лют-рішення переважає аксіологічну.

1. В історії правової думки Німеччини вважається, як зазначає Г. Гофман, що ухвалене в 1958 р. конституційно-правове Лют-рішення є результатом конкуренції інституцій всередині судової організації післявоєнної Німеччини, в якій поряд з верховним судом (Bundesgerichtshof) з'явився конституційний суд. Ці два суди розглядали справу, в якій йшлося про бойкот нового фільму Файта Гарлана (Veit Harlan), до якого закликав гамбурзький публіцист Еріх Лют. Верховний суд вирішив справу, спираючись на ЦК, на користь режисера, вважаючи заклик до бойкоту аморальним (sittenwidrig). Конституційний суд, розглядаючи касацію на це цивільно-правове рішення, розпочинає «конституалізацію» всього німецького правопорядку, тобто його змістове спрямування на Основний закон (ОЗ) як «систему цінностей» (Wertsystem). Конституційний суд розпізнав у розділі про основні права Основного закону Німеччини «об'єктивний ціннісний порядок», який забороняє вважати аморальним, спираючись на цивільне право, висловлювання, захищене конституційною свободою думки. Цей ціннісний порядок принципово посилює силу чинності основних прав і «випромінюється» на всі сфери права і відправлення правосуддя, а саме як «система», тобто ексклюзивно [3, с. 23–24].

Отже, німецький Конституційний суд дає ще одну відповідь на вічне (кантове) питання, що таке право, і спонукає до методологічного осмислення стану справ, що в такому разі складається. К. Ларенц і Р. Алексі пропонують способи поводження з «об'єктивним ціннісним порядком», який і справді можна, беручи до уваги сказане вище, узагальнити до поняття «об'єктивна аксіологічна система» норми, яка може бути протиставлена об'єктивній аналітичній системі норм, в якій проблема (конституційної) оцінки не перебуває на першому плані.

2. У «Методології правової науки» К. Ларенца, перше видання якої мало місце в 1960 р. [4], згадка про Лют-рішення вперше трапляється тільки в третьому виданні 1975 р. [5, с. 395–396]. Про нього йдеться також і в наступних виданнях, у тому числі в останньому – шостому – виданні, яке мало місце в 1991 р. [6, с. 407–408].

К. Ларенц зазначає, що у Лют-рішенні йшлося про відношення між основним правом на вільне висловлювання думки (ст. 5, абз. 1 і 2 ОЗ) і захистом професійної діяльності в частині заклику до бойкоту. Скаржникові, який був керівником державного прес-бюро, було заборонено суддівським рішенням закликати господарів кінотеатрів і кінопрокатні фірми до невключення в програму певного фільму режисера Файта Гарлана, який був сильно обтяжений через свою діяльність у Третьому рейху, а публіку – не відвідувати цей фільм. Федеральний конституційний суд побачив у § 826 нім. ЦК, з якого випливає правова недопустимість «аморального» бойкоту, «загальний закон» у сенсі ст. 5, абз. 2 ОЗ, завдяки якому право на вільне висловлювання думки у принципі може обмежуватися. Проте загальне застереження § 826 ЦК, зі свого боку, – цей погляд виринає тут у судочинстві Федерального конституційного суду вперше, – повинно тлумачитися «у світлі ціннісного порядку Основного закону». У ньому право на вільне висловлювання думки з огляду на його нагальну потрібність для функціонуючої демократії набуває особливо високого значення. Якщо висловлювання думки втручається в гідні захисту інтереси іншої особи, тут у зацікавленість позивачів у безперешкодному здійсненні їхньої професійної діяльності, то потрібне зважування благ. Більша вага належить праву на вільне висловлювання думки передусім там, «де основне право використовують не з метою приватних сперечань, а той, хто говорить передусім бажає сприяти утворенню публічної думки…». Для вирішення питання, чи є аморальним заклик до бойкоту, все залежить, по-перше, від мотиву, цілі й мети висловлювань, по-друге, від того, чи переслідування наміченої цілі не перейшло межу необхідного згідно з обставинами і домірного порушення інтересів іншої особи. У вирішуваній справі Федеральний конституційний суд дійшов висновку, що ні мотиви, ні ціль і мета висловлювань не можуть бути оцінені згідно із загальним станом справ як аморальні; а також вибрані для висловлювання думки форми не виходять згідно з обставинами за те, що допустиме. Тому Федеральний конституційний суд заперечив аморальність вимоги бойкоту й надав пріоритет праву на вільне висловлювання думки в конкретній справі [6, с. 407].

Згадку про Лют-рішення можна знайти й у Р. Алексі, автора «Теорії юридичної аргументації» (1978) [7], «Теорії основних прав» (1985) [8], «Поняття і чинності права» (1992) [9] та низки статей, зокрема, «Формули ваги» [10] та ін. [11; 12; 13]. Так, у «Теорії основних прав», зокрема, сказано, що теорія опосередкованої третинної дії перебуває на рівні обов'язків держави. Те, що норми основних прав є чинними як об'єктивні принципи (об'єктивний ціннісний порядок) (NB: так сказано у Р. Алексі) для всіх сфер права, включає у себе те, що держава зобов'язана зважати на них як у цивільному законодавстві, так і в цивільній юрисдикції. Будучи співвіднесеним з цивільною юдикатурою, це виражено в Лют-рішенні такими словами: «Суддя має перевірити в силу конституційного веління, чи мав місце на застосовувані ним матеріальні цивільно-правові приписи вплив в описаний спосіб у площині основних прав; якщо це влучно, то у разі тлумачення і застосування цих приписів він має зважати на модифікацію приватного права, що випливає із цього» [8, с. 485] тощо.

Викладене вище дозволяє сказати, що поняття об'єктивного ціннісного порядку може мати як пряму – ціннісну, аксіологічну – інтерпретацію, так і непряму – принципову, деонтологічну – інтерпретацію. Об'єктивна аксіологічна система норм являє собою при цьому евалюативне доповнення до об'єктивної аналітичної системи норм.

Об'єктивна аксіологічна система є предметом юриспруденції оцінок К. Ларенца, в якій він пропонує різноманітні підходи до того, як юрист має поводитися з такою системою. Крім згаданого вище зважування благ, К. Ларенц аналізує такі поняття, як тип, конкретно-загальне поняття та ін. [6, с. 198–490], які у сукупності дозволяють юристові працювати з цінностями і оцінками. Особливістю методології К. Ларенца є те, що він прямо опирається на поняття системи цінностей і пропонує розв'язання проблеми, яке полягає в тому, що всі використані ним прийоми не ведуть до утворення правової норми, яка здатна до субсумції як форми застосування права [6, с. 184 та ін.].

Підхід Р. Алексі в цьому сенсі є в обох випадках протилежним, оскільки він, по-перше, вважає, що ціннісний порядок (очищена теорія цінностей [8, с. 137]: «Теорія принципів – це теорія цінностей, яка очищена від хистких припущень» [8, с. 18]) може бути трансформований у систему принципів як велінь оптимізації, і по-друге, зважування принципів, будучи при цьому єдиним методом у Р. Алексі, має закінчуватися утворенням правової норми (правила в термінології Р. Алексі), яка може бути застосована у формі субсумції [14; 15].

Так, у першому випадку Р. Алексі вважає, що система демократичного конституціоналізму залишалася б неповною без теорії принципів. Базисом теорії принципів є нормотеоретичне розрізнення правил і принципів. Принципи – це веління оптимізації. Вони вимагають, щоб дещо було реалізовано стосовно фактичних і правових можливостей якомога вищою мірою. Їхньою формою застосування є зважування. Правила всупереч цьому – це норми, які дефінітивно (остаточно) щось велять, забороняють або дозволяють. Вони є в цьому сенсі дефінітивними веліннями. Їхньою формою застосування є субсумція. Теорія принципів – це система імплікацій цього розрізнення. Ці імплікації стосуються всіх галузей права. Свою головну роль теорія принципів відіграє у випадку з основними правами. Найважливішою підставою для цього є взаємне відношення імплікації характеру принципів і основоположення пропорційності. Основоположення пропорційності з його трьома субосновоположеннями придатності, потрібності і пропорційності у вузькому сенсі логічно випливає із характеру принципів, а цей характер із нього. Це означає, що тоді, коли основні права мають характер принципів, має чинність основоположення пропорційності, і що тоді, коли основоположення пропорційності має чинність, основні права мають характер принципів. Теорія принципів – це передусім теорія зважування [16, с. 165–166].

Що стосується питання про те, як відбувається зважування принципів, то Р. Алексі зазначає, що однією із головних тем сучасних дебатів про інтерпретацію основних прав є зважування. Зважування відіграє центральну роль в актуальній практиці багатьох конституційних судів. У німецькому конституційному праві воно є частиною того, що вимагається всеосяжним принципом. Цим всеосяжним основоположенням є, як уже сказано, основоположення пропорційності. Інтерпретувати основні права у світлі основоположення пропорційності означає трактувати їх як веління оптимізації, тобто як принципи в нормотеоретичному сенсі, а не як прості правила. Субосновоположення пропорційності у вузькому сенсі містить веління зважування. Воно може бути виражене таким правилом:

Чим вищий ступінь невиконання або умалення одного принципу, тим більшою мусить бути важливість виконання іншого.

Таке правило може називатися «законом зважування» (Abwägungsgesetz) [17, с. 250]. Цей закон Р. Алексі згодом кладе в основу своєї формули ваги [10].

Так, виникає два питання, як відбувається перехід від аксіологічної – можна сказати тавтологічної – інтерпретації об'єктивної аксіологічної системи до деонтологічної і чому зважування принципів Р. Алексі краще за зважування благ тощо К. Ларенца.

3. Відповідь на перше питання зводиться до того, що оцінки і принципи мають подібну структуру в рамках загального поняття відкритості права. Так, Р. Алексі погоджується з думкою Харта про те, що всяке позитивне право має відкриту структуру (open texture). Для цього є кілька підстав. Особливе значення мають хиткість мови права, можливість суперечностей норм, відсутність норм, на які може спиратися рішення, і можливість вирішувати в особливих випадках також всупереч дослівному тексту норми. Щодо цього є необхідна відкритість позитивного права. Випадки у сфері відкритості можна охарактеризувати, в приєднанні до поширеної термінології, «сумнівними випадками». У сфері відкритості позитивного права, за означенням, не може бути вирішено на підставі позитивного права, бо якби можна було б вирішити на підставі позитивного права, то ми не перебували б у сфері відкритості [18, с. 13].

Вихід зі скрутного становища, що складається, полягає, на думку Р. Алексі, у висуненні претензії на правильність: «Ця претензія є, через своє необхідне сполучення із суддівським присудом, не тільки моральною претензією. Їй з необхідністю кореспондує сполучений із суддівськими присудами правовий обов'язок вирішувати правильно. Тож рішення у сфері відкритості – це вирішення нормативного питання, оскільки у підсумку йдеться про те, що велено, заборонено і дозволено. Тільки на підставі правових масштабів не можна відповісти на це питання, бо якби це було можливо, ми б не перебували у сфері відкритості. Тому залишається тільки вдавання до неправових масштабів. У розрахунок беруться загальні міркування доцільності, традиційні та поширені уявлення про добро і зло і міркування справедливості, якщо стисло: доцільність, звичаї і мораль. Тож міркування доцільності та взяття до уваги традицій і уявлень про цінності відповідного співтовариства, безсумнівно, мають своє легітимне місце у суддівських присудах. Але якщо претензія на правильність повинна бути виконана, то питанню про правильний розподіл і правильне врівноваження мусить бути надана перевага і провідна роль. Питання про правильний розподіл і правильне врівноваження – це питання справедливості. Але питання справедливості – це моральні питання. Цим претензія на правильність встановлює методологічно або теоретико-аргументаційно необхідне сполучення права і моралі. Претензія на правову правильність хоч і не є у жодному разі ідентичною з претензією на моральну правильність, але вона включає у себе претензію на моральну правильність» [18, с. 13–14].

Моральна правильність розпадається на два види, які можна вважати деонтологічною і аксіологічною правильністю, якщо не випускати з уваги, що існує етика добра і етика обов'язку. В основі такої синкретичної етики лежить поняття структурної ідентичності між аксіологічними і деонтологічними нормами.

Так, Р. Алексі вважає, що як *предмет* оцінювання годяться дуже різні речі. Оцінюватися, з-поміж іншого, можуть природні об'єкти, артефакти, мисленнєві витвори, події, дії і стани. *Критерії* оцінювання також мають різноманітний характер. Не предмети, а *критерії оцінювання* є тим, що слід називати «цінністю». Застосування критеріїв оцінювання, між якими мусимо зважувати, відповідає застосуванню *принципів*. Принципам відповідають критерії оцінювання, правилам – правила оцінювання. Якщо додати ще одне термінологічне закріплення, що «цінностями» слід називати тільки критерії оцінювання, то можна зробити, використовуючи термін «норма» як загальне поняття, такий поділ:

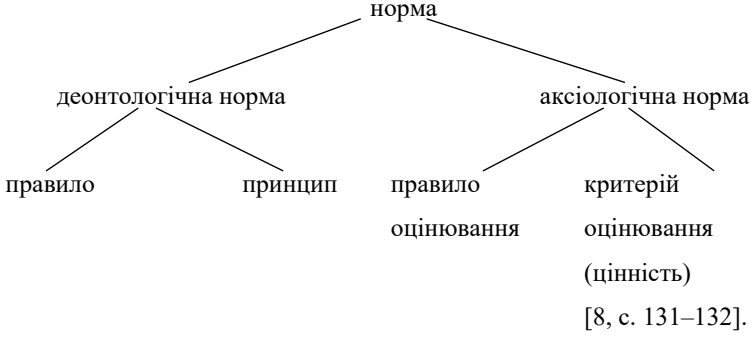

[8, с. 131–132].

Доповнити сказане можна й так, що оцінку і принципи можна виразити за допомогою формули:

$$a \rightarrow M\ b,$$

де → означає «якщо …, то …», a – відкриті умови застосування норми або критерії оцінювання, b – зміст норми, M – модальний оператор. Модальний оператор може бути деонтологічним (деонтичним) або аксіологічним (евалюативним). Так, стає зрозуміло, що питання про перехід від аксіологічної до деонтологічної інтерпретації зводиться до питання про можливість трансформації евалюативного модального оператора в деонтичний модальний оператор. На формальному рівні така можливість буде мати місце тоді, коли ці модальні оператори є конкретизацією однієї й тієї самої формальної системи. Те, що це в нашому випадку і справді має місце, пояснюється, зокрема, тим, що відношення між такими поняттями, як обов'язково, заборонено і дозволено, тотожне відношенню між такими модальностями, як добре, погано і байдуже.

Що стосується значення, яке мають деонтичні та евалюативні модальності, то тут потрібно звернути увагу на те, що юрист має звичку працювати з деонтичними модальностями. Евалюативні модальності можуть мати значення тільки тоді, коли вони можуть бути зведені до деонтичних модальностей, оскільки гіпотетичне рішення судді про те, що певна поведінка є доброю, поганою чи байдужою (скажімо, аморальною, як у Лют-рішенні) є тільки передумовою для постановки питання про те, дозволена вона чи ні тощо.

Теорія принципів Р. Алексі якраз і надає належну, на наш погляд, відповідь на це питання. Загалом ця відповідь зводиться до того, що, на думку Р. Алексі, потрібно розрізняти внутрішнє і зовнішнє виправдання правового рішення: у *внутрішньому виправданні* йдеться про те, чи випливає присуд із наведених для обґрунтування положень, а у *зовнішньому виправданні* предметом є істинність, правильність або акцептабельність засновків внутрішнього виправдання. Зовнішнє виправдання можна називати з деяким правом властивим полем юридичної аргументації або юридичного дискурсу. Тому йому має приділятися основна увага будь-якої теорії юридичної аргументації. Проте виводити із цього те, що внутрішнє виправдання є неважливим або має лише технічне значення, було б помилковим висновком. За допомогою нього фіксується предмет і якоюсь мірою також структура зовнішнього виправдання. Останнє, щоправда, тільки в обмеженому обсязі. Тому із теорії внутрішнього виправдання ще не випливає певна теорія зовнішнього виправдання. Вона сумісна з різними теоріями зовнішнього виправдання і щодо цього з різними теоріями юридичної аргументації. Це тому, що передумови теорії внутрішнього виправдання настільки слабкі, що не легко може бути знайдена теорія зовнішнього виправдання, яка їй суперечить [19, с. 11–12].

Відношення між внутрішнім і зовнішнім виправданням аналогічне відношенню відповідно між субсумцією і зважуванням, а тому, якщо керуватися принципом практикабельності і викладеним вище, зважування принципів Р. Алексі краще за зважування благ тощо К. Ларенца.

Таким чином, викладене вище дозволяє стверджувати, що такі поняття, як: «об'єктивний ціннісний порядок»/«об'єктивна аксіологічна система», з одного боку, і система принципів як велінь оптимізації – з іншого, є функціонально тотожними поняттями, оскільки вони – відповідно прямо чи непрямо – доповнюють аналітичну систему позитивного права такими нормативними елементами, як цінності (критерії оцінювання, оцінки) і/або принципи.

Деонтологічна інтерпретація об'єктивної аксіологічної системи має принаймні дві такі переваги: по-перше, загалом формується єдина і однорідна система норм (нормативно-аналітична система), яка складається із правил як дефінітивних велінь і принципів як велінь оптимізації, по-друге, запропонована Р. Алексі деонтологічна інтерпретація спрямована на формування у підсумку правила, яке може бути застосоване у формі субсумції, тоді як юриспруденція оцінок К. Ларенца таку можливість заперечує і пропонує вирішення (теорія типів, конкретно-загальне поняття, зважування благ тощо), які є менш очевидними і набагато складнішими, ніж теорія застосування (зважування) принципів.

Подальший розвиток питання про об'єктивну аксіологічну систему полягає в порівнянні підходів К. Ларенца і Р. Алексі з наявними в Україні підходами.

REFERENCES

1. Canaris, C.-W. (2010). Karl Larenz. Stefan Grundmann & Karl Riesenhuber. (Hrsg.): Zivilrechtslehrer des 20. Jahrhunderts in Berichten ihrer Schüler. Band 2. Berlin: De Gruyter, S. 263–308.
2. Hüpers, B. (2010). Karl Larenz – Methodenlehre und Philosophie des Rechts in Geschichte und Gegenwart. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verl., XXVI, 646 S.
3. Hofmann, H. (2012). Rechtsphilosophie nach 1945. Zur Geistesgeschichte der Bundesrepublik Deutschland. Berlin: Duncker & Humblot, 75 S.

4. Larenz, K. (1960). Methodenlehre der Rechtswissenschaft. Berlin: Springer, XI, 381 S.
5. Larenz, K. (1975). Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 3., völlig neu bearb. Aufl. Berlin, XVIII, 489 S.
6. Larenz, K. (1991). Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 6., neu bearb. Aufl. Berlin etc.: Springer, XVIII, 494 S.
7. Alexy, R. (1978). Theorie der juristischen Argumentation die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung. Frankfurt, Main: Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 396 S.
8. Alexy, R. (1985). Theorie der Grundrechte. Baden-Baden, 548 S.
9. Alexy, R. (1992). Begriff und Geltung des Rechts. Freiburg München: Alber, 215 S.
10. Alexy, R. (2003). Die Gewichtsformel. Gedächtnisschrift für Jürgen Sonnenschein : 22. Januar 1938 bis 6. Dezember 2000 / Jickeli, Joachim. Berlin: de Gruyter Recht, S. 771–792.
11. Alexy, R. (2017). Ideales Sollen und Optimierung. Rechtsstaatliches Strafrecht: Festschrift für Ulfrid Neumann zum 70. Geburtstag / Saliger, Frank. Heidelberg: C.F. Müller, S. 17–30.
12. Alexy, R. (2011). Die Doppelnatur des Rechts. Der Staat. Bd. 50. 3. S. 389–404.
13. Alexy, R. (1991). Idee und Struktur eines vernünftigen Rechtssystems / Rechts- und Sozialphilosophie in Deutschland heute. Stuttgart: Steiner, S. 30–44.
14. Alexy, R. (2003). Elemente einer juristischen Begründungslehre. Baden-Baden, S. 217–233.
15. Alexy, R. (2003). On balancing and subsumption: A structural comparison. *Ratio Juris*. Vol. 16. Iss. 4. Pp. 433–449.
16. Alexy, R. (2009). Hauptelemente einer Theorie der Doppelnatur des Rechts. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. Bd. 95. S. 151–166.
17. Alexy, R. (2006). Abwägung, Verfassungsgerichtsbarkeit und Repräsentation. Politik und Recht / hrsg. von Michael Becker und Ruth Zimmerling. Wiesbaden: VS, Verl. für Sozialwiss., Politische Vierteljahresschrift. Sonderheft ; 36. S. 250–258.
18. Alexy, R. (2000). Recht und Richtigkeit. The reasonable as rational? On legal argumentation and justification; Festschrift for Aulis Aarnio / ed. by Werner Krawietz … Berlin: Duncker und Humblot, S. 3–19.
19. Alexy, R. (2003). Die logische Analyse juristischer Entscheidungen. Alexy R. Elemente einer juristischen Begründungslehre. Baden-Baden: Nomos Verl.-Ges., S. 9–35.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Canaris C.-W. Karl Larenz. Stefan Grundmann & Karl Riesenhuber (Hrsg.): Zivilrechtslehrer des 20. Jahrhunderts in Berichten ihrer Schüler. Band 2. Berlin : De Gruyter, 2010. S. 263–308.
2. Hüpers B. Karl Larenz – Methodenlehre und Philosophie des Rechts in Geschichte und Gegenwart. Berlin : Berliner Wissenschafts-Verl., 2010. XXVI, 646 S.
3. Hofmann H. Rechtsphilosophie nach 1945. Zur Geistesgeschichte der Bundesrepublik Deutschland. Berlin : Duncker & Humblot, 2012. 75 S.
4. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. Berlin : Springer, 1960. XI, 381 S.
5. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 3., völlig neu bearb. Aufl. Berlin, 1975. XVIII, 489 S.
6. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 6., neu bearb. Aufl. Berlin etc. : Springer, 1991. XVIII, 494 S.
7. Alexy R. Theorie der juristischen Argumentation die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung. Frankfurt, Main : Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1978. 396 S.
8. Alexy R. Theorie der Grundrechte. Baden-Baden, 1985. 548 S.
9. Alexy R. Begriff und Geltung des Rechts. Freiburg München : Alber, 1992. 215 S.
10. Alexy R. Die Gewichtsformel. Gedächtnisschrift für Jürgen Sonnenschein : 22. Januar 1938 bis 6. Dezember 2000 / Jickeli, Joachim. Berlin : de Gruyter Recht, 2003. S. 771–792.
11. Alexy R. Ideales Sollen und Optimierung. Rechtsstaatliches Strafrecht : Festschrift für Ulfrid Neumann zum 70. Geburtstag / Saliger, Frank. Heidelberg : C.F. Müller, 2017. S. 17–30.
12. Alexy R. Die Doppelnatur des Rechts. Der Staat. 2011. Bd. 50. 3. S. 389–404.
13. Alexy R. Idee und Struktur eines vernünftigen Rechtssystems / Rechts- und Sozialphilosophie in Deutschland heute. Stuttgart : Steiner, 1991. S. 30–44.
14. Alexy R. Elemente einer juristischen Begründungslehre. Baden-Baden, 2003. S. 217–233.
15. Alexy R. On balancing and subsumption: A structural comparison. *Ratio Juris*. 2003. Vol. 16. Iss. 4. Pp. 433–449.
16. Alexy R. Hauptelemente einer Theorie der Doppelnatur des Rechts. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. 2009. Bd. 95. S. 151–166.
17. Alexy R. Abwägung, Verfassungsgerichtsbarkeit und Repräsentation. Politik und Recht / hrsg. von Michael Becker und Ruth Zimmerling. Wiesbaden : VS, Verl. für Sozialwiss., 2006. Politische Vierteljahresschrift. Sonderheft ; 36. S. 250–258.
18. Alexy R. Recht und Richtigkeit. The reasonable as rational? On legal argumentation and justification ; Festschrift for Aulis Aarnio / ed. by Werner Krawietz … Berlin : Duncker und Humblot, 2000. S. 3–19.
19. Alexy R. Die logische Analyse juristischer Entscheidungen. Alexy R. Elemente einer juristischen Begründungslehre. Baden-Baden : Nomos Verl.-Ges., 2003. S. 9–35.